

Maretić je pokušao stupnjevati bunu, ustanak, revoluciju na način koji je i danas aktualan, a zapazio je i ulogu ličnosti u tim zbivnjima: »Iako čoveka koji je bio glavna pokretačka snaga svega i umeo da pri vrlo ograničenim unutrašnjim državnim snagama i sredstvima celinu vodi na način koji čini čast njegovoj skromnosti, ne izlažući se prekoru kako hoće da bude despot, nipošto ne možemo porediti s drugim ljudima koji su postali veliki zahvaljujući geniju, talentu, sreći, ali i beskonačnosti izabranih i upotrebljivanih sredstava — ipak za njega moraju jemčiti njegove vrline, čak i u njegovim greškama.« Zaključio je kako će ovaj prvi, tj. Karađorđe tijekom vremena biti »uzdignut na stepen velične«, a drugi »čija su divovska dela zaslepljivala slabe oči« u budućnosti zauzimanja samo mjesto osvajača poput Aleksandra Makedonskog, Atile i sličnih.

Na koncu treba dodati da je djelo opremljeno sa sedamdesetak ilustracija pretežno u boji, poglavito crteža, fotografija, umjetničkih slika. Šteta što nema suvremenih materijala, posebice karata, skica, koje je i osobno Maretić radio ili dao izraditi a nalaze se u bečkom Ratnom arhivu. Znanstvenoj iskoristivosti djela svakako bi pridonijela i kazala osoba i zemljopisnih pojmova. Nadamo se da će to biti u idućem izdanju ove zanimljive i vrijedne knjige.

I da zaključimo: prije velikog njemačkog historičara Leopolda Rankea koji je na temelju pričanja Vuka Karađžića i osobnih istraživanja napisao o *Die serbische Revolution*, djelo pod istim naslovom, dakle *Srpsku revoluciju*, napisao je austrijski pukovnik, slučajno rođen u Moravskoj, ali po narodnosti Hrvat — *Geoden Ernest Maretić*.

Dr Dragutin Pavličević

GALIB ŠLJIVO, BOSNA I HERCEGOVINA 1849 — 1853.

Banja Luka, 1990, 485.

Galib Šljivo, bosansko-hercegovački historičar srednje generacije (r. 1933) objavio je upravo i petu knjigu koja obrađuje bosansko-hercegovačku povijest prve polovice 19. stoljeća. Nakon knjige: *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815 — 1879*. slijedila je druga: *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850 — 1852*. i napokon dvije koje sustavno slijede razvoj Bosne i Hercegovine od 1813. do 1849.

Nova knjiga je nastavak tih nastojanja kojima je krajnji cilj dati preglednu povijest Bosne i Hercegovine u posljednjoj fazi turske vlasti, a ujedno obuhvatnija i vremenski šira obrada razdoblja prije i nakon Omer-pašina pokolja bosanskog begovata koje je Šljivo dao ne samo u spomenutoj knjizi o Latasu nego u još nekim raspravama. O novom radu recenzent dr Milorad Ekmečić piše: »Slično kao i u ranije dvije knjige, ovdje je donesena istorijska kronika Bosne i Hercegovine, sa prikazom političkog, socijalnog i vojnog razvoja. Gotovo da je praćen svakodnevni kontinuitet događaja, sa analizama, kritičkim osvrtima na izvore i rješavanje problema koje je ostavila ranija nauka«.

A ta ranija nauka nije ostavila baš mnogo toga, pogotovo ne o prvoj polovici bosansko-hercegovačke povijesti i tek od Šljivinih knjiga možemo

sustavno pratili sve što se tih desetljeća zbivalo u najnemirnijim pokrajinama Turskog Carstva u razdoblju njegova opadanja, slabljenja centralne vlasti, brojnih buna i ustanaka i uzaludnih reformističkih nastojanja koja su započela nakon uspješnih ustanaka Srba i Grka i ruskih intervencija na Balkanu.

Drugi recenzent, dr. Radovan Samardžić, stoga opravdano piše: »Dr. G. Šljivo stekao je velike zasluge što je, ustvari, uspostavio historiju Bosne i Hercegovine jednog perioda. O onome što se pre njega i malo i površno znalo, i to s dosta grešaka, on je rekonstruisao detaljnu i tačnu sliku«. U tih pet godina »opisana je tragična sudbina jedne zemlje« u mnoštvu povezanih slika, gotovo na tekućoj vrpci redaju se brojna zbivanja u svoj svojoj gustoći, pa zato prvi recenzent govori o kronici, ali to nisu kronike suvremenika kao najniži oblik historijskog izražavanja, a ni povijesna Travnička kronika, nego prvi pokušaj prikupljanja, sređivanja, opisivanja, ali i valoriziranja i sintetiziranja. Zbog toga možemo reći da je Šljivina trilogija u kojoj je obrađeno četiri decenija bosansko-hercegovačke prošlosti (1813 — 1853) inicijalna sinteza koja će potaknuti i daljnja istraživanja, nove monografije, možda i oporbe i dopune, a sve će to biti solidna osnovica za jednu širu i sveobuhvatniju sintezu razdoblja intenzivnog raspadanja turskog feudalnog i upravno-političkog sustava u zapadnim, najperifernijim pokrajinama velikog Turskog carstva.

To je zapravo razdoblje kad se ponovno otvara istočno pitanje koje rješava Rusija, a sredinom stoljeća, nakon ugušenja revolucije 1848/49, pristupa Austrija koja će otada otvoriti konzulsku službu s brojnim uhadama i izvještajcima iz Bosne i Hercegovine, a od krimskog rata 1853. do 1856. ona je trajno prisutna u tim pokrajinama koje pomalo opservira i priprema za buduću okupaciju. Tih pet godina od revolucija 1849. do početka krimskog rata 1853. bili su prelomni u Bosni i najavili su početak kraja, zapravo kraja buna i ustanaka bosanskog plemstva koje je tada Omer-paša drastično likvidirao, a početak buna i ustanaka pokorene raje, mahom hercegovačkih plemena koje zbog trajnog nezadovoljstva mogu sve češće pokretati profesionalni, ponekad i plaćeni ustanički vođe.

O tom petogodišnjem razdoblju autor piše: »Kraj četrdesetih i početak pedesetih godina XIX vijeka predstavljaju ono kratko razdoblje u povjesnici Bosne i Hercegovine u kome je završeno jedno doba te zemlje, a započelo ono vrijeme kad se u njoj, umjesto jednog, pojavio drugi gospodar. Neki događaji iz tog razdoblja bili su toliko sudbonosni da su njihove posljedice gotovo predodredile kraj stare viteške Bosne, a možda se i do danas osjećaju«.

Treba istaknuti da je Šljivo jedan od prvih historičara koji je za ovo razdoblje nastojao sakupiti gotovo svu raspoloživu građu od Beča do Carigrada, pa možda nedostaje samo treća, ruska sastavnica. Tursku građu koristio je Šljivo posredno, tj. uzeo je ispise i prijevode u carigradskih arhiva koje je priredio mr. Ahmed Aličić, osmanist iz Sarajeva. Od hrvatskih arhiva autor je posjetio zadarski i dubrovački, ali ne i zagrebački. Međutim, upotrijebio je hrvatski tisak, poglavito *Narodne novine* i *Glasnik dalmatinski* ali i hrvatske historičare poput F. Šišića, A. Mankanca, zatim I. Esiha, M. Valentića i druge. Uzeo je u ozbir i ono što su u svojim zapisima ostavili bosanski Hrvati poput I. F. Jukića, M. Nedića, G. Martića, J. Jelenića. Od hrvatski političara najviše se spominje suvremenik Omer-paše Latasa, ban Jelačić, koji je imao izvjesnih teškoća na krajiško-bosanskoj granici.

Na kraju knjige je autorova završna riječ koja je prevedena i na njemački jezik. Dodano je i kazalo osobnih imena, ali ne i kazalo geografskih naziva, pa to, uz pomanjkanje popisa kratica i literature, donekle otežava znanstveno korištenje. Međutim, autor je dodao rječnik turcizama koji olakšava čitanje, pogotovo znanstvenicima izvan Bosne i Hercegovine. Knjiga je ilustrirana s desetak suvremenih crteža i grafika od kojih je većina u boji, npr. Banja Luke, Bihaća, Livna, Prijedora, Jajca, Omer-paše Latasa, ali nisu navedeni izvori njihova preuzimanja, iako je vidljivo da su austrijske provenijencije. Na drugom mjestu u knjizi doznajemo da je potret Omer-paše Latasa izradio poznati hrvatski slikar Vjekoslav Karas iz Karlovca koga je preko Ivana Frane Jukića pozvao u Travnik da ga slika i podučava njegovu suprugu i djecu u risanju. To doznajemo iz zanimljiva Karasova saslušanja koje je obavljeno u Karlovcu nakon slikareva povratka iz Bosne (1852).

Ukratko: dr. Šljivo kao i njegov Institut za istoriju u Banja Luci, koji godinama uspješno vodi, pokazali su zamjernu aktivnost i produktivnost što potvrđuje i ova knjiga koja je nezaobilazan priručnik za prijelomno razdoblje bosansko-hercegovačke povijesti 19. stoljeća.

Dr Dragutin Pavličević

ZBORNİK RADOVA O POVIJESTI I KULTURI SRPSKOG NARODA
U SOCIJALISTIČKOJ REPUBLICI HRVATSKOJ
Knjiga 2, Zagreb 1989, 240.

Druga knjiga ove edicije Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti — Odbora za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, posvećena je 250. godišnjici rođenja Dositeja Obradovića, o čemu govore dva priloga. Slijede rubrike: kulturna historija, historija školstva, demografija i ekonomska historija, etnologija, tekući život, te kronika.

U prvom redu, Stanko K o r a ć, Dositej Obradović ili put do mišljenja, govori o književnom radu i teoretskim shvaćanjima Dositeja Obradovića, kojima je udaren temelj modernoj srpskoj književnosti na narodnom jeziku. Uvođenjem u literaturu jezika srpskog naroda iz Kninske krajine, udaren je temelj »internacionalnim procesima« u srpskoj kulturi. Govoreći o Dositeju kao borcu protiv dogmi i čovjeku mišljenja, ističe njegovu borbu za slobodno mišljenje, pri čemu u prvi plan izbija razum, kao osnovno načelo takvog mišljenja, što Dositeja čini prvim srpskim modernim misliocem.

Vaso M i l i č e v i ć, Dositejev primjer, ističe da je srpska kultura i literatura pojavom Dositeja Obradovića učinila revolucionarni skok iz srednjovjekovne tradicije u prosvjetiteljsku Evropu, između ostalog i uvođenjem narodnog jezika kao literarnog umjesto rusko-slavenskog, stranog i teškog većem dijelu srpskog naroda. Dositej afirmira i novi vid rodoljublja, time što ne jadicuje pasivno nad sudbinom svog naroda u prošlosti i u XVIII st. već smatra da se svojim duhovnim osobinama može ravnopravno mjeriti s ostalim narodima Evrope, pod uvjetom da usvoji plodove prosvjetiti-

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.